

ВІДГУК

**офіційного опонента на кандидатську дисертацію Савки Віталія Яновича
«Особливості процесу гнучкої інтеграції в Європейському Союзі»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата політичних
наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси**

Вивчення європейських інтеграційних процесів є одним із пріоритетних напрямків розвитку багатьох наук, серед яких особливе місце займають політлогічні дослідження. Проте у наукових підходах до аналізу розвитку ЄС є суттєві відмінності, зумовлені як методологічними засадами досліджень, так і тими цілями і завданнями, які переважають у ставленні окремих країн до інтеграційних процесів у Європі. Кожна з держав – членів ЄС, маючи своє уявлення про спрямування європейської інтеграції, в міру своїх сил сприяла або ж сприяє прискоренню чи уповільненню інтеграційних процесів. У випадку, коли окрема держава не здатна змінити ситуацію у вигідніший для себе бік, а, разом із цим, не бажає погодитися з нею, тоді для виходу із такого становища ця держава прагне отримати право винятку із загальних правил. Це призводить до створення досить складної системи участі або відмови від участі окремих держав в інтеграційних проектах, породжуючи елементи гнучкості у діяльності ЄЕС/ЄС.

В ЄС існує чимало сфер розвитку, інтеграція в яких переважно зустрічається з перешкодами, зумовленими різною мірою готовності країн-членів ЄС бути залученими до цього процесу. Це породжує питання про різну ступінь включення країн до деяких сфер діяльності ЄС, яке пов'язане з готовністю держав-членів передати частину свого національного суверенітету до компетенції його наднаціональних керівних органів. Разом із цим вже тривалий час існує проблема узгодження поступу ЄС із швидкістю найбільш «повільних» його членів, що не влаштовує «країни-локомотиви». Як спроба

розв'язати ці дилеми, застосування гнучкої інтеграції стало відповіддю на складнощі в узгодженні напрямків і темпів руху вперед усього Євросоюзу.

Бурхливий розвиток інтеграційних процесів, суперечки прихильників розширення і поглиблення інтеграції в 1990-і роки призвели до необхідності визначити принципово нові підходи до майбутнього розвитку ЄС. Відповідно, обрання механізмів гнучкої інтеграції, які дозволяють просувати інтеграцію далі не одночасно та не усіма учасниками, як одного з базових принципів функціонування ЄС, стало принципово важливим чинником його розвитку.

З огляду на ці фактори, вибір теми дисертаційного дослідження «Особливості процесу гнучкої інтеграції в Європейському Союзі» можна розглядати як цілком виправданий і актуальний. Автором дослідження обрано в цілому належний теоретико-методологічний інструментарій, який дозволяє запропонувати обґрунтоване бачення особливостей гнучкої інтеграції в ЄС.

Дисертаційна праця має визначену структуру, яка, в цілому, відповідає темі дослідження. Послідовно розкривається стан наукового опрацювання проблеми гнучкої інтеграції в ЄС (с. 28-41), теоретико-методологічні засади вивчення процесів гнучкої інтеграції (с. 42-88), інституційні особливості гнучкої інтеграції у Амстердамському (с. 89-122) та інших засадничих договорах ЄС (с. 123-166), а також ключові аспекти практичного впровадження гнучкої інтеграції в ЄС (с. 167-212). Загальна логіка викладу в цілому забезпечує необхідну послідовність ґрунтового розкриття обраної автором наукової проблеми. Висновки як до окремих розділів, так і до всієї роботи є належно обґрунтованими і чіткими. Вони містять необхідні елементи наукової новизни (с. 21-25).

Використані джерела роботи не викликають істотних зауважень, дисертант охопив значний обсяг наукової літератури, відповідної темі праці. На позитивну оцінку заслуговує, насамперед, використання дисертантом значної кількості зарубіжних джерел англійською мовою. Окрім того, дисертаційна робота спирається на праці українських учених, які опрацьовували питання європейської інтеграції, пов'язані з темою дослідження (с. 32-38). Автор достатньо успішно

дотримується збалансованого, комплексного підходу до розв'язання наукової проблеми дисертаційного дослідження.

Перший розділ роботи присвячено стану наукового опрацювання проблеми, аналізу джерельної бази дослідження. Розглядаючи напрацювання українських і зарубіжних учених автор аргументовано підтверджує актуальність обраної теми та визначає ступінь її наукового вивчення. У розділі розкрито розуміння і існуючі класифікації різних форм гнучкої інтеграції зарубіжними і вітчизняними вченими. Характеризуючи джерельну базу автор зазначає, що проблема дисертаційної роботи все ще залишається малодослідженою, констатує недостатність теоретичних узагальнень, комплексного дослідження низки питань, пов'язаних з гнучкою інтеграцією в ЄС, насамперед, у вітчизняній політичній науці (с. 40-41).

У другому розділі увагу зосереджено на причини появи гнучкої інтеграції в ЄС, запропоновані визначення різних форм гнучкої інтеграції та розглянуто сфери її застосування. Автор слушно зауважує, що передумовою появи гнучкої інтеграції стало поєднання різноспрямованих векторів розвитку ЄС - розширення числа країн-учасниць європейської інтеграції і поглиблення інтеграційних процесів (с. 45-49). Дисертант детально зупиняється на аналізі основних класифікацій гнучкої інтеграції (с. 60-70), на основі якого пропонує два ключових критерії для класифікації різних проявів гнучкої інтеграції - наявність спільних цілей у держав-членів і просування інтеграції вперед. На підставі вказаних критеріїв автор виділяє і обґрунтовує три основні типи гнучкої інтеграції: різношвидкісна інтеграція, змінювана геометрія і *à la carte* (с. 71-73). Розглядаючи можливі сфери застосування гнучкої інтеграції в ЄС, автор справедливо наголошує, що хоча гнучка інтеграція більшою мірою є виключенням, а не правилом, очевидно, що в Європейській спільноті, а пізніше і в ЄС, можливості гнучкості використовувалися в цілях подальшого просування процесів інтеграції (с. 87). При цьому застосування просунутої співпраці як форми гнучкої інтеграції серйозно обмежене у засадничих договорах ЄС. Аналізуючи позитивні та негативні прояви використання різних

форм гнучкої інтеграції (с. 81-85), автор вказує, що, з одного боку воно дозволяє вирішувати проблеми держав, що не мають можливості (чи бажання) поглиблювати інтеграцію, без повної зупинки загального процесу, а з іншого це приводить до створення системи неоднакових прав і обов'язків держав-членів і до ускладнення внутрішньої структури ЄС.

У третьому розділі автором якісно вивчено питання інституалізації гнучкої інтеграції в Амстердамському договорі. Автор зазначає, що після прийняття рішення про найбільш масштабне розширення ЄС постало питання, як функціонуватиме Союз з 25-30 гетерогенних держав, чи не будуть нові члени блокувати поступ інтеграції. Тому на Міжурядовій конференції 1996-97 рр. обговорювалося питання про інкорпорацію принципів гнучкої інтеграції в новий договір. Проаналізувавши хід даної конференції, автор доходить висновку, що метою її було дозволити тіснішу співпрацю у рамках нового договору, але при цьому уникнути створення «твердого ядра» (с. 92). Хід переговорів відбивав бажання їх учасників знайти прийнятний баланс між необхідністю дозволити створення просунутих груп країн і захистом основних принципів функціонування і досягнень Союзу, належним захистом тих країн, що не беруть участь в майбутніх проектах просунутої співпраці. Результатом конференції стало підписання договору в Амстердамі, одним із головних нововведень якого стала інституалізація принципу гнучкої інтеграції у вигляді тіснішої (просунутої) співпраці. У розділі зазначається, що положення про просунуту співпрацю стали складовою частиною зусиль із перебудови структури ЄС перед його розширенням, демонстрацією неоднорідного ставлення до майбутнього розширення і процесу адаптації нових держав-членів (с. 109).

У четвертому розділі простежуються зміни положень про застосування гнучкої інтеграції, внесені у подальші договори ЄС. Проаналізувавши зміни, внесені до Ніццького договору, автор визначає, що положення про просунуту співпрацю не отримали належного спрощення і складні умови її впровадження не були реально ослаблені (с. 143). Ці зміни допускали використання

просунутої співпраці більшою мірою у рамках «третьої опори», ніж в «першій і другій». Виходячи з цього автор доводить, що реформування положень про просунуту співпрацю в Ніццькому договорі було явно недостатнім для широкого застосування цього механізму (с. 143). У наступному договорі – Конституційному (який не набув чинності) були внесені спеціальні положення в сфері політики безпеки і оборони, для тих галузей, які в Ніццькому договорі були виключені зі сфери застосування просунутої співпраці. Конституційний договір продовжував визнавати просунуту співпрацю прагматичною відповіддю на виклики розширення і поглиблення у рамках ЄС, враховуючи саму наявність положень про просунуту співпрацю, як одного з можливих механізмів для майбутнього облаштування Союзу. Тобто, як альтернативу поступальній ході інтеграційних процесів, можливість вибору між різними моделями розвитку європейської інтеграції (с. 152-153). Нарешті, Лісабонський договір, що став спадкоємцем і далеко не зовсім повною заміною відхиленої в ході ратифікації Конституції для Об'єднаної Європи, підтвердив усі форми гнучкої інтеграції, що існували до цього, додав деякі нововведення. Найбільш суттєве з яких - структурована співпраця у спільній зовнішній політиці та політиці безпеки, але не додав нових принципів до концепції гнучкості.

Розділ п'ятий розглядає практичні аспекти застосування принципів гнучкої інтеграції у сфері економіки, в рамках Простору свободи, безпеки і правосуддя та спільної зовнішньої політики та політики безпеки. У ньому зазначено, що практика застосування гнучкої інтеграції в ЄС досить значна, проте жоден з існуючих прикладів використання гнучкої інтеграції не може бути охарактеризований як просунута співпраця. У різних сферах співпраці спостерігається відмінний рівень застосування гнучкої інтеграції. На підставі проведеного аналізу автор робить коректний висновок, що найбільша кількість прикладів використання гнучкої інтеграції спостерігається у рамках Простору свободи, безпеки і правосуддя (с. 209).

Положення дисертації, які виносяться на захист, характеризуються належною обґрунтованістю та не викликають сумнівів у їх достовірності.

Список використаних джерел складається з 306 найменувань. Дослідження узагальнюють ґрунтовні висновки, які відповідають поставленим у дисертації завданням і адекватно відображають основні результати, отримані у роботі (с. 213–221).

Текст роботи читається досить легко, логіка викладу зберігається у всій роботі, мова дисертації є академічною і не обтяжена надлишковою термінологією чи зайвими іншомовними запозиченнями. Варто також як позитив також відзначити відповідність змісту дисертаційної роботи публікацій автора та представлення ним основних положень праці на різного рівня наукових конференціях.

Аналіз дисертаційної роботи й автореферату дозволяє зробити висновок щодо ідентичності змісту автореферату й основних положень дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, що наводяться в авторефераті, належним чином розкриті й обґрунтовані в дисертації. Автореферат підготовлений згідно з вимогами до змісту, структури та стилю викладення і адекватно відображає основні здобутки автора, отримані в дисертаційному дослідженні.

Разом із багатьма позитивами праці, водночас доцільно висловити наступні критичні зауваження та рекомендації, звернути увагу на окремі дискусійні моменти в тексті дисертації:

1. На наш, погляд, погоджуючись із загальною структурою праці, відзначимо, що поділ дисертаційного дослідження на п'ять розділів виглядає дещо надлишковим і, переважно, не є притаманним кандидатським дисертацій. Цілком доречно було перший розділ інтегрувати з другим і помістити його наприкінці нього.
2. Якщо аналіз наукової літератури вирізняється широтою охоплення використаних праць, то аналіз документальних джерел подано дуже лапідарно і надто схематично (с.39 – 40). Між тим останні відіграли значну роль у дисертаційній роботі і тому мали бути належно і розгорнутіше в ній охарактеризовані.

3. В той час, як використані в дисертаційній праці наукові методи, визначені автором достатньо переконливо (с. 21) і підтверджується її змістом, то питання про методологічні засади дослідження автора, ті наукові підходи, на основі яких він виконав своє дослідження не визначені ним з належною чіткістю ані в у вступі, ані в другому розділові роботи.
4. Тривимірні хронологічні рамки роботи (с.20 - 21) часом створюють труднощі у сприйнятті окремих положень роботи . Хоча основні кризи в розвитку ЄС автором вивчені (наприклад, с.201 – 204), проте варто було б глибше розкрити вплив таких із них як міграційна криза та Брекзїт на розвиток процесів гнучкої інтеграції.
5. Зазначаючи в праці практичну цінність свого дослідження і звертаючи увагу на можливості використання механізмів і інструментарію гнучкої інтеграції для країн, які або не прагнуть або ще не готові до повноцінної інтеграції з ЄС (с. 26), автор чомусь оминає можливість і навіть необхідність представити ті перспективи, які відкриваються у цьому контексті для України (автор лише згадує про такі можливості, наприклад на с.199). Логічно було це зробити окремим підрозділом у останньому розділі дисертації. На вивчення цих аспектів проблематики дослідження українському науковцю варто звертати свою увагу в першу чергу.
6. Робота тільки виграла б від активного використання дисертантом ілюстративного матеріалу (таблиць, діаграм, рисунків) і можливих додатків, які містять витяги з основних джерел і підтверджують окремі теоретичні положення та емпіричні дані, вивченні в дисертації.

Проте висловлені зауваження не зменшують цілісного позитивного враження від роботи. Дисертаційна робота та автореферат В. Я. Савки «Особливості процесу гнучкої інтеграції в Європейському Союзі» виконані на належному науковому рівні, відповідають вимогам МОН України та пп. 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання

старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами), які висувуються до кандидатських дисертацій, а їх автор Савка Віталій Янович цілком заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент

доктор політичних наук,
професор,
завідувач кафедри політології
та державного управління
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

А.М. Круглашов

3 вересня 2021 року

